

TANULMÁNY

A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja

Glossza a Kúria jogegységi határozatának törvénybe foglalásához

✍ Gárdos István ügyvéd (Budapest)

A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény szerint a törvény hatálya alá tartozó szerződésekből eredő követelések elévülése a kölcsönszerződés megszűnésével kezdődik. A törvény miniszteri indokolása szerint a rendelkezés indoka, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés a felek között olyan huzamos ideig tartó, folyamatosnak és egységesnek tekinthető szerződéses jogviszonyt hoz létre, amely alatt a szerződésből fakadó követelések elévülése kizárt. Az indoklás azonban téves: önmagában sem a követelés alapjául szolgáló jogviszony tartós jellege, sem a szolgáltatás időszakosan visszatérő jellege nem akadályozza a követelés elévülésének, a kölcsönszerződés alapján a hitelező követeléseire érvényesül az elévülés kezdetére vonatkozó szabály. A polgári jog általános szabályai alapján tehát a kölcsönszerződésekből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja megegyezik e követelések esedékessé válásának időpontjával. Az új elévülési szabály tehát azzal, hogy az elévülés kezdő időpontjaként a kölcsönszerződések megszűnésének időpontját jelölte meg, nem az élő hazai jogot kodifikálta, hanem a hatályos jogot megváltoztatva, új szabályt alkotott.

„A szokásjog nem Minerva módjára születik, aki tudva-
levőleg fegyveresen pattant ki Zeus homlokából. A szokás-
jog ennyire uno ictu nem keletkezik.”¹

1. Előzmények

A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény 3. § (1) bekezdése szerint semmis a hatálya alá tartozó kölcsönszerződések árfolyamrésre vonatkozó kikötése; 4. § (2) bekezdése szerint pedig – a tisztességtelenségre vonatkozó törvényi vélelem megdöntése hiányában – semmis az e szerződések egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő kikötése. A törvény 3. § (5) bekezdése és 4. § (3) bekezdése szerint a semmis kikötések következményeként a pénzügyi intézmény köteles a fogyasztóval elszámolni; az 1. § (6) bekezdése szerint pedig aze szerződésekből eredő követelések elévülése a kölcsönszerződés megszűnésével kezdődik.

A törvény 1. § (6) bekezdésére irányuló módosító javaslat indokolása szerint a javaslat célja annak a hiányosságnak az orvoslása, hogy az eredeti törvényjavaslat nem rendelkezik arról, hogy a Törvény által előírt elszámolási kötelezettség alapján fennálló követelések elévülése mikor kezdődik; az indoklás tartalmi része pedig úgy szól, hogy „E rendelkezés indokául az a körülmény szolgál, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés a felek között olyan *huzamos ideig tartó, folyamatosnak és egységesnek tekinthető szerződéses jogviszonyt* hoz létre, amelyből eredő egyes követelések a szerződés fennállása alatt önállóan nem évülhetnek el” (kiemelés: GI).

E cikkben azt a kérdést vizsgáljuk, hogy az új törvény elévülési szabálya csupán az élő jog kodifikálása, vagy pedig, a korábbi jog módosításával, új előírás bevezetése a jogba; azaz miként alakulna a magyar jog alapján – az új elévülési szabály hiányában – a kölcsönszerződésekből eredő, különösen pedig a törvényben megjelölt szerződési kikötések semmissége következtében keletkező követelések elévülése, különös tekintettel az elévülés kezdő időpontjára.

1 Beck Salamon: Huzamos szerződések. Jogtudományi Közlöny. 1920. 17. 130–131.

2. Az elévülés alapkérdései

2.1. Az elévülés rendeltetése

Az elévülés a polgári jog területén a *jogbiztonság*ot szolgáló, nemzetközileg általánosan elismert, fontos intézmény, amely a római jog úgynevezett posztklaszikus szakaszában, az V. században alakult ki.² Az elévülés a magyar jogban is régóta meghonosodott. Már Werbőczy élő jogintézményként beszél róla. „Mint-hogy úgy az örökös fekvő jószágokra nézve, mint a zálogos birtokjogokra, sőt a hatalmaskodásokra nézve is, gyakran szoktak a törvény előtt elévülésre hivatkozni, azért az elévülésről egyet-mást szükségképen el kell mondanom. Először is annak mibenlétéről, azután pedig tartamáról és különféleségéről. [...] Tudnunk kell tehát, hogy az elévülés annak az időnek eltelése, melyet a törvény a fekvő jószágok jogszerű megtartására és visszaszerzésére nézve megállapított.”³

Frank Ignác szerint e jogintézmény célja, hogy megvalósuljon a „fennálló, tényleges állapotokkal mintegy szentesített helyzetek fenntartásához fűződő közérdek oltalma”.⁴ „[...] illik tehát, hogy immár az utódok is megnyugodván, a múltat magára hagyják és elavult keresettel az életet nem zavarják.”⁵

Villányi ezt a következőképpen egészíti ki: „Az elévülés jogpolitikai indoka főleg kettős:

a) Az adós védelme a hosszas időmúlás folytán mindinkább valószínűtlenné váló követeléssel szemben;

b) a tényleges állapotokkal mintegy szentesített helyzetek fenntartásához fűződő közérdek oltalma.”⁶

Az 1957-es Ptk. miniszteri indokolása erről a következőt mondja: „A jog a huzamosabb ideig bizonytalan jogi helyzetek rendezésére törekszik; márpedig bizonytalanságot jelent az, ha a jogosult követelését hosszabb időn keresztül nem érvényesíti. A huzamos idő elteltével a követelés fennálltának vagy fenn nem álltának megállapítása, bizonyítása is rendszerint lényegesen nehezebb. Végül a joggyakorlás jelentős időn át való elmulasztása joggal enged következtetni arra,

hogy a jogosultnak az igényhez fűződő érdeke is csökkent vagy éppenséggel megszűnt. Ezért az igények szinte valamennyi jogrendszerben meghatározott időn túl állami kényszerrel már nem érvényesíthetők. A javaslat is így rendelkezik azzal a lényeges eltéréssel, hogy a tulajdoni igények elévülését kizárja (115. § (2) bek.); ezen a területen a netáni bizonytalanságnak más személy tulajdonszerzése vet véget.”⁷

Rudolf szerint, az előzőekkel összhangban, az elévülés legfontosabb jogpolitikai indoka a huzamosan fennálló bizonytalan helyzetek kiküszöbölése.⁸ A mai egyetemi tananyagok szintén a jogbiztonság követelményének érvényesülését emelik ki.⁹

2.2. Az elévülés tárgya

2.2.1. Mi évül el?

Az elévülés fogalmának és kezdetének meghatározásához először azt kell tisztázni, hogy pontosan mi is az, ami elévül.

„Elévülnek általában a *követelések*.”¹⁰ „Ellenben általában nem évülnek el az olyan jogi lehetőségek, amelyek *nem igények*.”¹¹

A fenti meghatározás tisztázásához abból kell kiindulni, hogy az alanyi jogok három nagy csoportját a következők alkotják: az abszolút jogok a maguk nyugvó állapotában (személyiségi jogok, tulajdonjog és egyéb dologi jogok), a követelések és a pusztá hatalmasságok (választási, elállási, felmondási, kifogásolási, beszámítási stb. jog).¹² *Igény* alatt pedig értjük az igényelhető követelést, azaz „az alanyi jogot abban az állapotában, amelyben az más valakivel szemben *bíróilag érvényesíthető*”.¹³ Nem igény (mert nem igényelhető) tehát a bírói úton eleve nem érvényesíthető követelés, és nem igény a bírói úton érvényesíthető követelés sem, „amíg le nem járt és amíg feltétele be nem következett”.¹⁴ Az igény és általában a jog finom megkülönböztetésének egy példája: „Az elévülés tárgya a lejárt kamat, nem pedig a kamatfizetésre való jog; elévül a lejárt hátralékos kamat, de nem évül el a hitelezőnek az a joga, hogy kamatot követeljen.”¹⁵

2 Földi András–Hamza Gábor (Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapulvételével): A római jog története és intézményei. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 518–520. margószám.

3 Werbőczy István: Hármaskönyve I. rész 78. cikk.

4 Frank Ignác: A közigazgatás törvénye Magyarhonban. Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1845. 1. rész. 607–620.; idézi: Bíró György: Az elévülés intézménye. Sectio Juridica et Politico, Miskolc, Tomus XXVI/2. (2008), 541–557.

5 Frank Ignác: Osiség és elévülés (Ertekezés mellyel Prof. Frank Ignác a Magyar Akadémiának levelező tagjává kinevezetvén helyet foglalt. Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1848.); idézi Villányi László: Követelések megszűnése és elévülése. In: A magyar magánjog, Harmadik kötet, Kötelmi jog általános része (szerk. Szladits Károly). Budapest, Grill, 1941. 631.

6 Villányi László: i. m. (5. jegyzet) 631.

7 A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964, 344.

8 Rudolf Lóránt: Az elévülés. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1961. 111.

9 Lásd pl. Bíró György: Kötelmi jog. Miskolc, Novotni, 2006. 91.

10 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 631. (kiemelés az eredetiben).

11 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632. (kiemelés az eredetiben).

12 Szladits Károly: A kötelelem jogalkata és keletkezése. In: A magyar magánjog. Harmadik Kötet. Kötelmi jog általános része (szerk.: Szladits Károly). Budapest, Grill, 1941, 25.

13 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 27. (kiemelés az eredetiben).

14 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 27.

15 Bátor Viktor: Pénztartozás, kamat. In: A magyar magánjog. Harmadik Kötet. Kötelmi jog általános része (szerk.: Szladits Károly). Budapest, Grill, 1941, 357.

2.2.2. *Mi nem évül el?*

Az előzőekből következik, hogy *nem évülnek el* a személyiségi és a dologi jogok, a hatalmasságok, továbbá az esedékessé nem vált, vagy egyébként igénynek nem minősülő követelések. (Amint erre alább külön is kitérünk, elévülnek viszont az el nem évülő jogokhoz kapcsolódó, azokból illetve azok megsértéséből származó egyes követelések, feltéve, hogy igénynyé válásuk feltételei bekövetkeznek.)

Amint részben már fentebb is idéztük: „Ellenben általában nem évülnek el az olyan jogi lehetőségek, amelyek *nem igények*; közülük a dologi jogokra nézve az elbirtoklás szabályai irányadók, a folyamatos kötelmi jogi viszonyok szerződéses, vagy törvényi időhatározás alá eshetnek; a hatalmasságok tekintetében sokszor záros jogérvényesítési határidők állanak, stb.”¹⁶

Itt Villányi, a jogok csoportosításának fenti csoportosításával összhangban, az igénynek nem minősülő jogok közül utal az abszolút jogokra, a hatalmasságokra, és a követelések közül kiemeli a „folyamatos kötelmi jogviszonyok” csoportját.

A Ptk. szakirodalmában is ezzel összecsengő megállapítást találunk: „Folyamatos és egységesnek tekinthető jogviszonyból származó követelések elévülése a jogviszony megszűnésekor kezdődik.”¹⁷

A *folyamatos szolgáltatásra irányuló követelések elévülése* írásunk tárgyának központi kérdése; erre részletesebben visszatérünk az elévülési idő kezdete kapcsán.

2.2.3. *Az el nem évülő jogokhoz kapcsolódó igények*

Annak a vizsgálatát, hogy mi az, ami élévül, és mi az, ami nem, annak hangsúlyozásával zárjuk, hogy az el nem évülő jogokból, különösen pedig e jogok megsértéséből adódhatnak olyan követelések, amelyek már az elévülés alá esnek. Amint ezt még később is látni fogjuk, az elévülés szempontjából nem a jogviszony, hanem mindig az érvényesíteni kívánt konkrét követelés jellemzői a relevánsak.

A talán legfrissebb, az elévülés dogmatikai alapjait feldolgozó mű ebben a körben említi az *előzetes szerződésszegést* (1959-es Ptk. 395. §, új Ptk. 6:151. §) és a *károsodás veszélyének esetét* (1959-es Ptk. 341. §, új Ptk. 6:523. §).¹⁸ Mindkét esetben arról van szó, hogy kártérítési vagy egyéb szerződésszegési igény érvényesítése időelőtti lenne, azonban a törvény – a nagyobb kár megelőzése érdekében – már e korai szakaszra speciális igényt állapít meg.

Még eklatánsabb, hogy míg a *tulajdoni igények* nem évülnek el (1959-es Ptk. 115. §, új Ptk. 5:35. §), a tu-

lajdonjog megsértéséből fakadó kötelmi jogi, elsősorban kártérítési igények élévülnek.¹⁹

Végül pedig fontos kiemelni, hogy míg *érvénytelen szerződésre* igényt alapítani nem lehet (az 1959-es Ptk. alapján kialakult egyértelmű bírói gyakorlat alapján az új Ptk. 6:128. §), az érvénytelenség jogkövetkezményének alkalmazásából fakadó igények élévülnek: „Az eredeti állapot helyreállítására vonatkozó igény, mint az érvénytelenség másodlagos jogkövetkezményéhez fűződő igény elévüléséről a magyar jogi irodalomban Weiss Emília foglalt állást elsőként. Nézete szerint, amely általánosan elfogadott a mai napig, ezen jogkövetkezmény elévülés alá esik.”²⁰ Ezzel összhangban döntött a bíróság egy közelmúltban folyt perben: „Felperes keresetében érvénytelenségre hivatkozott, érvénytelenségre alapította keresetét. A Ptk. 237. § (1) bekezdése alapján érvénytelen szerződés esetében a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani. Semmis szerződéshez joghatás nem fűződhet, így az érvénytelenség címén előterjesztett visszafizetés iránti igény elévülésének kezdő időpontja az az időpont, amikor a felperes teljesített, a pénzeszközöket az alperesnek átadta.”²¹

2.3. *Mi az elévülés?*

„Az elévülés a követelések bírói érvényesítésének megszűnése időmúlás folytán.”²² „A kötelmi viszony az elévülés kifogása következtében elveszíti bírói érvényesíthetőségét, *igény voltát*”; illetve „a kötelmet meg lehet fosztani az igénytől az elévülés kifogásával”.²³ Mindezek alapján elévülés alatt azt értjük, hogy – az idő múlása és a hitelezőnek az igény érvényesítése terén tanúsított passzivitása következtében – *a már igény állapotába jutott követelés elveszíti igény jellegét, azaz bírói úton való érvényesíthetőségét.*

(Témánk szempontjából nem releváns, de az elévülés fogalmának fontos eleme, hogy az elévülés lényegét alkotó jogvesztés nem automatikusan következik be; az elévülés az adós számára egyoldalú jogot, hatalmasságot teremt arra, hogy a követeléssel szemben kifogással éljen; a követelés akkor veszíti el a bírói úton való érvényesíthetőségét, ha az adós él az elévülési kifogás jogával.)

2.4. *Az elévülés nyugvása*

Az elévülés funkciójának, jogpolitikai céljának ki-egyensúlyozott érvényesülése szempontjából fontos

16 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632. (kiemelés az eredetiben).

17 A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk.: Gellért György). Budapest, CompLex, 2007, 1167.

18 Gondosné dr. Pusztahelyi Réka: A magánjogi elévülés dogmatikai alapjai (PhD értekezés). Miskolc, 2013. 90–91.

19 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 59–60.

20 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 54. (Weiss Emília; A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Budapest, KJK, 1969. 210. alapján).

21 PIT-H-GJ-2011-46. bírói határozat, Pécsi Ítéltábla Gf. IV. 30.180/2011/8.

22 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 631.

23 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 16., 27.

szerepet játszik a nyugvás intézménye. Ennek hiányában az elévülésből származó jogvesztés bizonyos esetekben indokolatlanul, méltánytalanul sérelmes lenne a jogosult (hitelező) számára. Az elévülés intézményének ez a lényeges eleme azonban védelmet nyújt a jogosult számára az ilyen sérelem ellen.

Az elévülés nyugvása magával az elévüléssel egyidős,²⁴ általánosan elismert intézmény, amint az kifejeződik a „*Contra non volentemagere nulla currit praescriptio*” (az eljárásra nem képes személlyel szemben nem folyik az elévülés) maximában. Werbőczy is megemlékezik róla: „Tudnunk kell azonban, hogy ha valaki véletlenül a törökök, sarancénok, tatárok, vagy más hitetlenek kezébe és fogságába esik s ottléte az elévülés idejét túlhaladja, akkor ebben az esetben az elévülés mit sem ér”.²⁵ Az elévülés nyugvásának lényegét Szladits a következőképpen fejezi ki: „Mindaddig, amíg a követelés érvényesítése bizonyos jogi, vagy tényleges akadályokba ütközik, az akadályok fennállásának ideje alatt a még meg nem indult elévülés nem indulhat meg, a már megindult elévülési időbe pedig az akadályok időtartamát nem lehet beszámítani.”²⁶

Rudolf az elévülésről szóló monográfiájában a korábbi 32 éves általános elévülési idő 5 évre való lerövidítése melletti érvek körében fejti ki, hogy „a Ptk. a nyugvási okoknak oly általános megfogalmazását adta, hogy bíróságaink – minden valószínűség szerint – ki tudják majd küszöbölni adott rendkívüli esetekben a jogosult indokolatlan érdeksérelmét.”²⁷ „Előfordulhatnak ugyanis olyan konkrét tényállások, hogy a jogosult ténylegesen nem tudja gyakorolni kereseti jogát a kérdéses időpontban; (...) ezeket a tényállásokat olyanoknak tekintjük, mint amelyek akadályozzák a jogosultat alanyi jogának érvényesítésében és így az elévülési időt nyugtatják.”²⁸

Szépen fejezi ki ugyanezt a gondolatot egy nem régi bírói döntés is: „Az elévülés lényegében a mulasztása folytán éri a károsultat, a nyugvásának lényege, pedig az, hogy a követelés érvényesítésének azokat az akadályait, amelyek nem hozhatók összefüggésbe a károsult magatartásával, ne lehessen az ő terhére róni. Az elévülés nyugvása meghosszabbítja az elévülési időt, és a hatályos jogi szabályozás mellett bekövetkezhet már az elévülési idő alatt, de akkor is, amikor az igény érvényesítés akadályá az elévülés megkezdésének időpontjában már fennállott.”²⁹

Fontos hangsúlyozni, hogy az elévülés nyugvásához a törvény azt követeli meg, hogy az igényérvényesítés

akadályaként megjelölt ok a jogosulton kívül álló, objektív ok legyen, olyan, amely annak ellenére fennáll és akadályozza az eredményes igényérvényesítést, hogy a jogosult ennek érdekében mindent megtesz, ami az adott helyzetben általában elvárható.

Míg tehát az elévülés elsősorban az adós érdekeire van tekintettel, amikor megkönnyebbülést hoz számára azzal, hogy az elévülési idő elteltével megszűnik a perrel fenyegető bizonytalan helyzet, a nyugvás a hitelező érdekeit szolgálja azzal, hogy megakadályozza azt, hogy meg nem érdemelten következzen be az elévülésből fakadó érdeksérelem.

E cikk közvetlen tárgya szempontjából ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy koncepcionálisan meg kell különböztetni az elévülés kezdetét és az elévülés nyugvását. Az elévülési idő kezdete az az időpont, amikor – hacsak be nem áll az elévülés nyugvása – megkezdteni az elévülési idő. Az elévülés kezdete előtt a nyugvás kérdése fel sem merülhet, és az elévülési határidők is eltérően alakulnak, tekintettel arra, hogy a nyugvás hatályos szabályai nem a klasszikus felfogást követik, amikor egy az egyben kiesik az az idő, amely alatt az elévülés nyugodott.³⁰

3. Az elévülés kezdete

3.1. A szabály fogalmi jellege

Az elévülés bizonyos idő elteltével következik be, kérdés ezért, hogy ez az idő mikor indul el. Az elévülés fenti fogalmából egyenesen következik, hogy az elévülési idő kezdete a követelés igény állapotba lépésének időpontja.

Az elévülés kezdetét ugyanígy értették a római jogban is: „Az elévülés kezdetét attól a naptól kellett számítani, amelyen a kereseti jog létrejött (*actionata est*).”³¹ Így volt ez a háború előtti magyar jogban is: „Az elévülési idő általában akkor kezdődik, amikor a követelés jogilag érvényesíthetővé válik. A kötelelem jogi érvényesíthetőségének időpontja rendszerint a követelés lejárata.”³²

A Ptk. a fenti meghatározással teljes összhangban mondja ki, hogy az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik [1959-es Ptk. 326. § (1) bekezdés, új Ptk. 6:22. § (1) bekezdés].

A törvény fenti rendelkezését a szakirodalom szintén úgy értelmezi, hogy „Valójában az elévülési idő

24 Földi–Hamza: i. m. (2. jegyzet) 523. margószám.

25 Werbőczy István Hármaskönyve I. rész 79. cikk.

26 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 638.

27 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 120.

28 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 34.

29 BH 2005. 104. számú döntés (kiemelés: GI).

30 A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának PK 51. sz. állásfoglalása és a BH 2005. 104. számú határozat is egyértelműen megkülönbözteti az elévülés megindulásának időpontját és az elévülés nyugvását.

31 Földi–Hamza: i. m. (2. jegyzet) 521. margószám (kiemelések az eredetiben).

32 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 636. (kiemelés az eredetiben).

akkor kezdődik, amikor a követelés jogilag érvényesíthetővé válik. A kötelem jogi érvényesíthetőségének időpontja rendszerint a követelés lejáratára.”³³ Ezzel teljesen megegyezően jelenti ki ezt a tételt az elévülés kezdetét tárgyaló rész indításaként Gondosné: „Az elévülési idő általában akkor kezdődik, amikor a követelés jogilag érvényesíthető válik.”³⁴

A fentiekben tehát, anyagi jogi nyelven azt mondtuk, hogy a követelés igényné, azaz jogilag érvényesíthetővé válásának időpontjában kezd elévülni. Ezt, eljárásjogi megközelítésben úgy lehet megfogalmazni, hogy az elévülés elindul akkor, amikor a jogosultnak van olyan a Pp. 1. §-ában körülírt vagyoni vagy személyi joggal kapcsolatos, egyedileg beazonosítható követelése, amelynek érvényesítése érdekében marasztalásra irányuló kereset indítható, azaz a Pp. 121. §-ában írt követelménynek megfelelően az érvényesíteni kívánt jog és a határozott kereseti kérelem megfogalmazható, és a Pp. 122. §-a szerint lejárt követelésre irányul, tehát nem időelőtti, továbbá nem minősül bírói úton nem érvényesíthető követelésnek sem, tehát nincs helye a Pp. 130. § f) pontja alapján a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának.

3.2. Mikor nem kezdődik el az elévülés?

Az elévülési idő tehát fogalmilag akkor kezdődik, amikor a követelés az igény állapotába lép. Ez a szabály, éppen fogalmi jellegénél fogva, – eltérő speciális jogszabályi rendelkezés hiányában – kivétel nélkül érvényesül.³⁵ Ezért, amikor az elévülés nem indul el, akkor – bár a jogirodalomban és a gyakorlatban sokszor így fogalmazódik meg – általában nem e szabály alóli kivételről van szó, hanem arról, hogy az adott követelés nem vált igényné, nem valósult meg tehát az elévülés alapvető, nélkülözhetetlen feltétele. Ezért ezekkel kapcsolatban az elévülési idő kezdetének a kérdése fel sem merül.

Ezzel egyezően Szladits is a „nem igények” körében említi – a dologi jogok és a hatalmasságok mellett – a folyamatos kötelmeket.³⁶ Az elévülés kezdetét pedig ettől teljesen elkülönülten tárgyalja. Az elévülési idő kezdetével kapcsolatban bemutatja a fentebb tárgyalt főszabályt, majd pedig a jogszabályi kivételeket, de ennek kapcsán az igény állapotában nem lévő követelések illetve egyéb „nem igények” már szóba sem jönnek, mivel e jogok esetén az elévülésről szó sem lehet.³⁷

Az alábbiakban ezért – a Törvény elévülési szabályának indoklásaként megjelölt évrre is figyelemmel – azt vizsgáljuk, hogy miként alakul az elévülés, pontosabban a követelés igényné válása egy olyan esetben, amikor a jogviszony természete kérdésessé teszi azt, hogy ez bekövetkezik-e. Ezek azok a jogviszonyok, amelyek a jogi nyelvben, következtelen szóhasználat következtében, hol tartós, hol folyamatos, hol pedig egységes jogviszonyként vannak megjelölve.

4. Tartós jogviszony vagy folyamatos kötelezettség?

4.1. A tartós jogviszonyok

Az I. világháborút követően vetődött fel először hangsúlyosan az, hogy a tartós jogviszonyok több szempontból különleges kezelést igényelnek. Ekkor jogszabályok és bírósági ügyek sora foglalkozott azzal, hogy a körülményeknek a háborús helyzet okozta megváltozása miként érinti a korábban kötött szerződéseket. Jól mutatja a probléma felmerülését és megközelítésének lehetőségeit Almási Antal és Beck Salamon ezzel kapcsolatos cikk-váltása 1920-ban.³⁸

Almási cikkében alapvetően azzal a problémával foglalkozik, és azt a gyakorlatot utasítja el, hogy eseti, kvázi kivételes jellegű és gyakran rendeleti szintű szabályozással kezeljék ezt a problémát. A bírói gyakorlat alapján azt mutatja be, hogy a magyar jogban enélkül is lehetőség van arra, hogy a körülmények megváltozásának következményeit megfelelően kezeljék. Ennek kapcsán hangsúlyozza, hogy a szerződések és különösen a hosszú lejáratú szerződések „abban a forgalmi feltevésben és annak hallgatólagos kikötése mellett létesülnek, hogy a gazdasági élet tömegjelenségei megkötésüktől teljesítésükig nagyjából azonosak maradnak, hogy a szerződések teljesítése még ugyanabban a gazdasági világban történik, mint azok megkötése, hogy azonos maradt a szerződés teljesítésének gazdasági jellege [...] a jelenlegihez hasonló gazdasági kataklizma nem csupán a jogi tények egy bizonyos fajtáját, hanem igenis forgalmi jogi tényen sarkalló hosszú lejáratú időszakos szolgáltatásokat eredeti jellegüktől foszthatja meg és vetheti alá lényeges változásoknak.”

Bár néhány kérdésben nem értenek egyet, Beck Salamon kiindulási pontja is nagyon hasonló: „De épen amiatt, mert a véges emberi elme a szerződés hosszú

33 Kemenes István: Az időmúlás joghatásával összefüggő egyes kérdések. Bírósági Döntések Tára. 2011. 2. 67. (kiemelés az eredetiben).

34 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 87.

35 A háború előtti jogban egy ilyen speciális kivétel volt irányadó pl. az 1883. évi XXV. tc. alapján a hitelezési ügyletekből eredő kamatkövetelésekre, amelyeknek az elévülése a lejárati évet követő esztendő első napján kezdődött.

36 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632.

37 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 636–637.

38 Almási Antal: Hosszú tartamú időszakos szolgáltatások. Jogtudományi Közlöny. 1920. 15. 113–114., Beck Salamon: Huzamos szerződések. Jogtudományi Közlöny. 1920. 17. 130–131., Almási Antal: Szerződések válságokozta változásai. Jogtudományi Közlöny. 1920. 23. 178–180.

tartama alatt előálló eshetőségekre, változásokra évekkel előre megfelelően gondoskodni nem tud, valójában mindig érezzük, hogy az egyéni felelősségre alapított szigorú kötelezettségi elv sértetlen fenntartása igaztalanul nehezedik a félre, aki hogy újból Grosschmied kifejezésével éljünk a rendszerintiség tudatában vállalta el a kötelezettséget és egyszerre szembekerült a kivétellel, amelyet előre nem is láthatott. A helyzetnek, a viszonyoknak gyökeres megváltozása pedig a szerződések tartamának megnövekedésével egyenes arányban növekvő lehetőséggel találja magát szemben. Ennek következménye az, hogy a huzamos tartamú szerződéseknél egyrészt sokkal gyakrabban jelentkezik a *clausula rebus sic stantibus* fölvetése, de egyúttal sokkal indokoltabb is a *clausulának* a szerződések ezen neménél való legalább részleges elismerése.”

Beck Salamon, Almásinál tágabb megközelítéssel, alapvetően azt veti fel, hogy pótolni kell azt a hiányt, hogy a magyar jog korábban nem vette számba a hosszú lejáratú szerződések sajátosságait. Úgy gondolja, hogy ezzel kapcsolatban három fő kérdés merül fel: szükséges lehet a szerződések megkötéséhez az általánoshoz képest többlet formai követelményeket előírni; az általánosnál könnyebben lehetővé kell tenni a szerződések megszüntetését; és biztosítani kell a *clausul arebus sic stantibus* elvének érvényesülését. Sem Almásinál, sem Beck Salamonnál nem merül fel, hogy önmagában a szerződések tartós jellege bármilyen módon érintené az e szerződésekből fakadó igények elévülését.

A tartós jogviszonyokról a Ptk. egyik alapvető kommentárja a következőket mondja: „A tv. nem határozza meg, hogy mi tekintendő tartós jogviszonynak. A GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 82/1973. sz. állásfoglalás indokolása arra mutatott rá, hogy a bírói szerződésmódosításnak helye lehet, a tartós jogviszonyt el lehet ismerni, ha a szállítási vagy vállalkozási szerződés ’teljesítése a felek magatartását egymás iránt hosszabb időre megszabja’ (GEH 155. o.). Eszerint tehát nem az a döntő, hogy a teljesítés egy vagy több cselekménnyel történik meg, hanem tartós jogviszony akkor van, ha a felek jogait és kötelezettségeit, magatartását hosszabb időtartamra meghatározza a szerződés (LB Gf. V. 31059/1982. – BH 1984/6. sz. 231.).”³⁹ Lényegében ez jelenik meg az újabb bírósági gyakorlatban is: „Tartós jogviszonyt a felek olyan szerződése keletkeztet, amely az egymással szemben fennálló jogait és kötelezettségeiket hosszú időn át meghatározza.”⁴⁰

A fenti sajátosságok vizsgálata alapján azt kell megállapítanunk, hogy azok nem tartalmaznak semmi olyan elemet, amely azt indokolná, hogy az ilyen jogviszonyból fakadó követelések elévülésének az általánostól eltérően kellene alakulnia. Az 1959-es Ptk. gyakorlatában is elsősorban a felmondási jog és a bírói szerződésmódosítás kapcsán merül fel az a kérdés, hogy a felek közötti jogviszony tartós jellegű-e. Önmagában tehát az a körülmény, hogy egy követelés tartós jogviszonyból fakad, nem befolyásolja annak igényné válását, és így elévülését sem.⁴¹

4.2. Az időszakosan visszatérő szolgáltatások

Azt, hogy nem a jogviszony tartós jellege a meghatározó a követelések elévülése szempontjából, jól mutatja az időszakosan visszatérő szolgáltatások elévülése.

Ezzel kapcsolatban először is érdemes felidézni, hogy Szladits szerint a kötelmi jogviszony fogalma alatt két dolgot is értenek: egyrészt magát az alapviszonyt, a különböző joghatások „szülőökát”, másrészt pedig a hitelező és az adós közötti egyes követeléseket. A kettőt azonban meg kell különböztetni, mert ezek különféle variációkban fordulhatnak elő: viszonyos kötelek esetén például a jogviszony tartalmát különböző szembenálló követelések képezik, de „Lehet továbbá, hogy ugyanaz a kötelelem az egyik adós oldalán is több különböző tartozásnak alapja. Ilyenek elsősorban az ún. *szukcesszív*, vagyis ismétlődően egyenmű szolgáltatásra irányuló tartozások.”⁴²

Az ilyen visszatérő szolgáltatások különösen jellemzőek a tartós jogviszonyokra, ezért jól mutatja, hogy meg kell különböztetni magát a jogviszonyt, és az ennek alapján keletkező követeléseket. Elévülésről pedig jellemzően csak ez utóbbi tekintetében lehet szó.

Rudolf is többször visszatér az időszakosan visszatérő szolgáltatásokra. Ezzel kapcsolatban a szovjet jogirodalomból is idéz általa kiemelkedőnek tartott állásfoglalásokat, amelyek szerint „A tartós és tevére irányuló jogviszonyok időszakonként visszatérő fizetése-inél mindegyik összegre külön-külön kezd folyni az elévülés.”; illetve „a szerződésben meghatározott idő eltelte a kezdő időpont a tevére irányuló tartós jogviszonyoknál; ha *szukcesszív* teljesítéséről van szó, úgy minden részteljesítési határidő ily kezdő időpontnak számít.”⁴³ Úgy tűnik, hogy éppen ezt a felfogást alkalmazná ő maga is a tartási szerződéssel kapcsolatban is, valójában azonban, a kategóriák nem világos megkülönböztetése miatt nem helyesen. Kifejti, hogy az

39 Harmathy Attila: A szerződés módosítása. A tartozáselismerés. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk. Gellért György). Budapest, CompLex, 2007. 904.

40 FIT-H-GJ-2008-104. bírósági határozat; Fővárosi Ítéletábra 12. Gf. 40.012/2008/8.

41 Hibásak tehát a következőhöz hasonló megfogalmazások: „Nézetünk szerint általában minden tartós jogviszonyon alapuló igény elévülhetetlen...” (Rudolf Lóránt: Határidők a polgári jogban és a munkajogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1965. 9–10.), és mint később látni fogjuk, ő is olyan értelemben használja e kifejezést, amelynek a tartalma lényegesen szűkebb, mint ahogy azt általában értjük.

42 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 28. (kiemelés az eredetiben).

43 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 90., 128.

adott jogviszony társadalmi-gazdasági rendeltetésére „tekintettel ismeri el a jogszabályalkotó és részesíti védelemben a tartós, időszakonként visszatérő szolgáltatásra irányuló jogviszony jogosultjának a tartásra való jogosultságát és csak a lejárt tartásdíjak elévülését mondja ki. Nem évül el a kamatozási jelleg sem, hanem csak a lejárt kamatok követeléséhez való igény.”⁴⁴ Amint később látni fogjuk, a tartási kötelezettség inkább a folyamatost teljesítést igénylő szolgáltatások körébe tartozik és erre tekintettel nem évül el, míg a tartásdíjak és a kamatok fizetése az időszakosan visszatérő szolgáltatások, amelyek pedig elévülnek.

Szladits és Rudolf között a különbség abban van, hogy Szladits azt a kérdést, hogy egy adott követelés elévülhet-e vagy sem, alapvetően nem a jogalkotó mérlegelésétől teszi függővé, hanem számára – következetesen végig víve azt az elvet, hogy elévülésről csak igénynek minősülő követelés esetén lehet szó – egyértelmű, hogy sem az alapjogviszony, sem pedig az abból fakadó folyamatos szolgáltatási kötelezettség tekintetében nem lehet szó elévülésről. Ebből következik, hogy míg a tartási kötelezettség teljesítésére irányuló követelés nem évül el, az egyes lejárt tartásdíjak elévülnek. Még inkább igaz ez a kamatra való jog illetve a lejárt kamatkövetelések közötti – mint fentebb említettük, Szladitsnál is megtalálható – különböztetés tekintetében.

4.3. A folyamatos és egységes jogviszony

Nem kizárólag a huzamos ideig fennálló tartós jogviszonyok körében fordulnak elő, de azért jellemzően ezen belül alkotnak egy szűkebb kört azok a jogviszonyok, amelyeket folyamatosnak és egységesnek írhatunk le. Ez a kategória több helyen és megalapozottabban merül fel az elévüléssel összefüggésben.

Először is, mint már említettük, Villányi a folyamatos kötelmi jogviszonyokat a „nem igények” körében említi, amelyek tekintetében elévülésről nem lehet szó.⁴⁵

Benedek Károly szerint pedig: „Folyamatos és egységesnek tekinthető jogviszonyból származó követelések elévülése a jogviszony megszűnésekor kezdődik.”⁴⁶

A bírósági gyakorlatban például lízingszerződés kapcsán jelent meg a jogviszony egységességének az elévülés szempontjából való figyelembevétele. A bíróság az adott szerződést a bérlet és a részletvétel elemeit egyaránt tartalmazó atipikus szerződésnek minősítette, és ez utóbbi elemre tekintettel állapította meg, hogy „A felek között meghatározott időszakra, tartós

jogviszony jött létre, annak tartalma egységes egészet képez, amíg meg nem szűnik, a szerződés fennállása alatt tehát elévülésről nem lehet szó. Az egyes ráták szerint járó díjrészek a szerződés fent említett kikötésére tekintettel vételár részeknek tekintendők.” Ennek alapján a döntés kiemelt része szerint az egyes díjrészek tekintetében az elévülés „fogalmilag kizárt” (BH 1991. 357.).

Lényegében ugyanezt az érvelést ismételte meg a bíróság néhány évvel később, amikor úgy foglalt állást, hogy „A szerződés végső célja a lízingtárgyak megvásárlása, ezért a követelésen a teljes vételárkövetelést kell érteni, amelyre az alperes lényegében részletfizetést kapott, tehát amelyhez a felperes hitelt nyújtott. Az egyes részeket késedelmes fizetése valóban szerződésszegésnek minősül, a felperes a teljes vételárra – valamennyi részletre – azonban csak akkor lesz jogosult, ha a lízingtárgy tulajdonjogát átruházza. A tulajdonjog átszállása viszont, ahogyan ezt a felek adásvételi szerződése is tartalmazza, a teljes lízingdíj és a „végeladási” ár megfizetésével történik meg. A felperes követelése tehát a saját szolgáltatásának teljesítése előtt nem évülhet el.” (BH 1998. 242.; Legf. Bír. Gfv. X. 33.402/1996.).

Egy más típusú, különböző elemeket tartalmazó együttműködési megállapodás kapcsán is a fenti szempontok kerülnek előtérbe. A bíróság kimondta, hogy „A felperes által hivatkozott BH 1991. 357. számú eseti döntés az elévülést olyan tartós jogviszony esetében zárja ki, amelyben meghatározott időszakra jön létre a jogviszony, annak tartalma egységes egészet képez.” Az adott esetben azonban „a felperes teljesítése az alperes felé nem folyamatos, a felperes a pénzeszközöket átadta, teljesítése ezzel befejeződött, a követelés esedékessé vált, az elévülés megkezdődött. A jogviszony tartalma nem képez olyan egységet, amelyben a felek teljesítése ne volna elkülöníthető, és így a jogviszony megszűnéséig az elévülés nem következhet be.” (PIT-H-GJ-2011-46. bírósági határozat; Pécsi Ítéltábla Gf.IV.30.180/2011/8.).

Hasonló logika alapján érvel Rudolf is monográfiájában a tartási jogviszonnyal kapcsolatban: „A tartási szerződések szokásos formája az, hogy a jogosult átruházza ingatlanát tartás ellenében. Ilyen viszonylatban a tartási kötelezettség teljesítése tulajdonképpen ingatlan vételárának folyamatos törlesztését is jelenti.”⁴⁷

A fenti példákban a jogviszony folyamatos és egységes jellegét alapvetően a jogügylet tulajdonátruházó jellege adta, de a Pécsi Ítéltábla indoklásában, az el nem évülés követelményeként már megjelent a teljesítés folyamatossága is. Az alábbi példákban azonban

44 Rudolf Lóránt: Határidők a polgári jogban és a munkajogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1965. 9–10.

45 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632.

46 Benedek Károly–Gellért György: A szerződés megszűnésének egyes esetei. Az elévülés. A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk. Gellért György). Budapest, CompLex, 2007. 1167.

47 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 103.

már a szolgáltatás folyamatossága önállóan eredményezi azt, hogy a teljesítés iránti követelés a jogviszony fennállása alatt nem tud elévülni: „A házkezelés az egész kezelési idő tartamára kiterjedő olyan folyamatos, huzamos jogviszonyt hoz létre a felek között, amely jogviszony fennállása alatt a kezelt vagyontárgynak lehetnek hasznai, és a kezeléssel kapcsolatban költségek is merülhetnek fel. Ebben a helyzetben tehát kölcsönös beszámításra nyílik lehetőség. Az évenkénti elszámolási kötelezettség ezért nem akadályozza annak, hogy a felek a jogviszonyból eredő követeléseiket a jogviszony megszűnésétől számított elévülési időn belül érvényesítsék.”⁴⁸

A fenti idézetben szereplő házkezelési szolgáltatás kötelezettje folyamatosan köteles biztosítani, hogy a kezelésére bízott ingatlan rendben működik; ha ebben hiba merül fel, akkor köteles azt haladéktalanul megszüntetni. Ha e kötelezettségét elmulasztja, az nem válik egy önálló, önállóan érvényesíthető lejárt kötelezettséggé; inkább arról van szó, hogy a jogviszony tartama alatt mindaddig, amíg az adott hiba fennáll, fennáll a kezelő kötelezettsége is annak megszüntetésére. Nem az elmulasztott kötelezettségét kell teljesítenie, hanem mindenkor az aktuálisan fennálló hibát kell megszüntetnie. Ezért, ebben az esetben nincs olyan igény, amelynek az elévüléséről szó lehetne.

Hasonlót fejt ki Rudolf is: „(...) a jogellenes állapot tartama alatt minden pillanatban új kereseti jog születik, tehát ezek mindenkor érvényesíthetők, még ha a korábban keletkezett igények már el is évültek.”⁴⁹ A későbbi munkájában pedig szintén megjelenik ez a motívum a korábban már idézett gondolat teljes változatában: „Nézetünk szerint általában minden tartós jogviszonyon alapuló igény elévülhetetlen oly értelemben, hogy minden pillanatban új igény születik.”⁵⁰

Úgy gondoljuk, ebből egyértelmű, hogy Rudolf a tartós jogviszony kifejezést itt egy sajátos értelemben használja, olyan jogviszonyokat ért alatta, amelyekre igaz az a megállapítás, hogy „minden pillanatban új igény születik”. Ez pedig lényegében az előző példán bemutatott folyamatos teljesítésre irányuló szolgáltatásokra jellemző.

Ahogy fentebb, az időszakos szolgáltatások kapcsán már említettük, ugyanez áll a tartási szerződésből fakadó tartásra való jogosultságra is, ezért a tartási szerződésből fakadó, tartásra irányuló követelést nem csupán azon az alapon lehet az elévülésből kizárni, hogy ez a tulajdonszerzés egységes ellenértéke, hanem azon is, hogy maga a kötelezettség folyamatos teljesítést kí-

ván. Ugyanilyen alapon mondhatjuk továbbá azt is, hogy bérleti szerződés esetén, annak fennállása alatt, a bérbeadónak az a kötelezettsége, hogy biztosítsa a bérelő számára a bérlemény zavartalan birtoklását és használatát, nem tud elévülni.

Gondosné dolgozatában mind az el nem évülő jogok, mind pedig az elévülés kezdete kapcsán foglalkozik – mindkét helyen a tartós jogviszonyokra utaló cím alatt – a folyamatos kötelezettségekkel. Megállapítja, hogy „Folyamatosan nyújtott szolgáltatásra vonatkozó követelés szintén nem évül el, így pl. lakásbérleti szerződés”.⁵¹ Ennek kapcsán Újlakira hivatkozik, aki szerint a bérbeadó kötelezettségének lényege a folyamatos használat biztosítása, „ezért szükségszerű annak folyamatos fennállást elismerni [...] tekintettel arra, hogy kötelezettsége, hogy a bérlemény használatát a folyamatos szerződésszerű használatra alkalmas állapotban biztosítja, e kötelezettsége folyamatos megszegése a szavatossági igény elévülését kizárja.”⁵² Hasonlóan, az elévülés kezdetét tárgyaló fejezetben is megállapítja, hogy „A folyamatosan fennálló szolgáltatás kötelezettség, mint tartozás követelésére vonatkozó igény, tehát pillanatról pillanatra megújul, így ezen igények tekintetében sem elévülésről, sem az elévülés kezdetéről, a jogviszony fennállta alatt nem beszélhetünk, ennél fogva lényegében ezen igények is elévülhetetlenek. Ezzel szemben a tipikusan a szolgáltatási kötelezettség megszegéséből fakadó igények elévülése már a jogsértéssel kezdetét veszi.”⁵³ Ugyanitt, az előzetes szerződésszegés kapcsán is megjegyzi, hogy „Sajátos azonban ezen igények elévülése is, mivel a teljesítést megelőzően a bekövetkezett érdeksérelem folyamatosan fennáll, ezért újból és újból megújuló alapját képezik az érvényesítendő igénynek, ezért lényegében az elévülés itt fogalmilag értelmezhetetlen lesz.”⁵⁴

Megállapíthatjuk tehát, hogy az az elv, amely szerint elévülésről csak igénynek minősülő követelés esetén lehet szó, elvezet ahhoz az eredményhez, hogy sem az alapjogviszony, sem pedig az abból fakadó folyamatos szolgáltatási kötelezettség tekintetében nem lehet szó elévülésről. Ebből következik, hogy míg például a tartási kötelezettség teljesítésére vagy a bérlemény használati jogának biztosítására irányuló követelés nem évül el, az egyes lejárt tartásdíjak illetve bérleti díjrészek elévülnek. Még inkább igaz ez a kamatra való jog illetve a lejárt kamatkövetelések közötti – mint fentebb említettük, Szladitsnál is megtalálható – különböztetés tekintetében.

48 Benedek Károly–Gellért György: i. m. (46. jegyzet) 1167.

49 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 111.

50 Rudolf: i. m. (44. jegyzet) 9–10.

51 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 68.

52 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 68–69. (Újlaki Miklós: Bérlet. A magyar magánjog. Negyedik kötet, Kötelmi jog különös része (szerk.: Szladits Károly). 463. alapján).

53 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 121.

54 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 91.

4.4. Folyamatos illetve egységes kötelezettség

A fentiekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az elévülés lehetősége szempontjából nem a jogviszony tartós vagy akár folyamatos jellege a releváns. Ami fontos, hogy a jogviszonyból fakadó követelés folyamatos illetve egységes szolgáltatásra irányul-e. Rövid és hosszú időtartamú bérletre, tartásra és más hasonló jogviszonyokra egyaránt igaz, hogy a bérbeadó, eltartó stb. főszolgáltatása folyamatos teljesítést igényel.

A követelés, nem pedig a jogviszony sajátosságára kell a figyelmet fordítani. Mivel a követelés az, ami vagy elévül, vagy nem, azt kell vizsgálni, hogy az adott követelés vajon az igény állapotában van-e. Ebből a megközelítésből ragadhatóak meg tisztán azok az esetek, amelyekben elévülésről nem lehet szó. Ezek közé tartoznak az egységesnek és a folyamatosnak minősülő kötelezettségek. Az előbbieken azt értjük, amikor a kötelezettség jogcíme az egyes teljesítési részleteket egységes egészbe foglalja, az utóbbiakon pedig azokat, amelyek esetében a szolgáltatás természete minden pillanatban megújuló folyamatos teljesítést igényel.

Összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy az elévülés az olyan követelések esetén kizárt, amelyeknél vagy egységes, vagy pedig folyamatosan megújuló jellegüknél fogva az egyes teljesítési részletek nem válhatnak önállóan igénynyé, azaz a perjogi szabályok alapján nem lehetne bírósági úton érvényesíteni.

5. Kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülése

5.1. A kölcsönszerződésből fakadó kötelezettségek általában

Kölcsönszerződés alapján az adósnak az alábbi főkövetelései fakadnak:

- a kölcsönösszeg megfizetése (folyósítása) (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §);
- a kölcsön fenntartása a szerződési szerinti időtartamra (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §).

Kölcsönszerződés alapján a hitelezőnek az alábbi főkövetelései fakadnak:

- a kölcsönösszeg visszafizetése (törlesztése) (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §);
- kamatfizetés (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §).

A fenti szerződési kötelezettségek megszegése esetén a másik félnek az alábbi tipikus követelései fakadnak:

- követelheti tovább a teljesítést (1959-es Ptk. 300. §, új Ptk. 6:138. §);
- késedelmi kamat (1959-es Ptk. 301. §, új Ptk. 6:48. §);
- kártérítés (1959-es Ptk. 318. §, új Ptk. 6:142. §).

5.2. A kölcsönszerződésből fakadó főkövetelések elévülése

5.2.1. A kölcsön folyósítása iránti követelés

A hitelezőnek a kölcsön nyújtására vonatkozó kötelezettsége a szerződésben meghatározott időpontban esedékessé válik, és ezzel megkezdődik az elévülési idő. Adott esetben szerződésértelmezési kérdés lehet, hogy egy kölcsön több részletben való folyósításáról vagy pedig több kölcsön nyújtásáról állapotok-e meg a felek. Az első esetben több részletben teljesítendő, de egyetlen egységes folyósítási (fizetési) kötelezettségről van szó, ezért annak elévülése a teljes összeg nyújtására megállapított határidő lejártakor kezdődik. Az utóbbi esetben pedig mindegyik kölcsön tekintetében önálló fizetési kötelezettség áll fenn, amelyek önállóan évülnek el.⁵⁵

5.2.2. A kölcsön fenntartására vonatkozó követelés

A hitelezőnek az a kötelezettsége, hogy a szerződésben előírt idő alatt fenntartsa az adós számára a kölcsön használatának lehetőségét, tipikus folyamatos szolgáltatásra irányuló kötelezettség, ennek tekintetében ezért elévülésről nem lehet szó.

5.2.3. A kölcsön visszafizetése iránti követelés

Az adósnak az a kötelezettsége, hogy a kölcsön összegét a szerződésben meghatározott időpontban vagy határidőn belül visszafizesse, közönséges pénztartozás, mégpedig a kölcsön teljes összege tekintetében egységes fizetési kötelezettség, függetlenül attól, hogy szerződés szerint a törlesztés egy összegben vagy részletekben válik esedékessé. Ennek megfelelően e kötelezettségre is lényegében a folyósítás iránti követeléssel kapcsolatban írtakkal azonos szabályok vonatkoznak. Eszerint a hitelezőnek a törlesztés iránti igénye a törlesztésre meghatározott (végső) időpontban kezd elévülni.

5.2.4. A kamatfizetés iránti követelés

A kamat az idegen pénz használatának az ellenértéke, a késedelmi kamat pedig általánosan kártérítés. A kamatfizetési kötelezettség a pénztartozásokhoz rendszerint kapcsolódó mellékkötelezettség, amely – különösen tartós jogviszonyok esetén – az időszakosan vizsgálatra szoruló szolgáltatások (l. fentebb a 4.2 pontot) egyik tipikus esete (1959-es Ptk. 231. §, új Ptk. 6:47. §).

⁵⁵ A fentieket nem befolyásolja az, ha a kölcsönt az adós lehívására kell nyújtani, mert a lehívás illetve annak esetleges elmaradása közvetlenül nem az elévülésre, hanem a folyósítási kötelezettség esedékessé válására van hatással. Az pedig, ha az adott körülmények között az adós hallgatását a kölcsön igénybevételére való jogáról való lemondásként kell értelmezni, szintén nem az elévülés kérdése, mert az ilyen hallgatolagos nyilatkozat magát a kötelezettséget szünteti meg.

A kiindulópont az, hogy a kamatra való jog, azaz a hitelezőnek az a joga, hogy fennálló tartozása után kamatot követeljen, nem igény, ezért nem tud elévülni. Igény viszont az egyes lejárt kamatokra való követelés, amely elévülhet.⁵⁶ „Kamatról csak olyan fizetési kötelezettség esetében beszélhetünk, amely az adós terhére a tartozásának fennállása ideje alatt keletkezett. A kamattartozás tehát keletkezésében járulékos. Az ilyen módon már érvényesen megszerzett kamatkövetelést azonban a hitelező a tőkekövetelés nélkül engedményezheti és a tőketartozás kiegyenlítése után is önállóan érvényesítheti.”⁵⁷

A kamat önálló elévülését támasztja alá az is, hogy a háború előtti jogunkban, amint erre fentebb már utaltunk, a kamat elévülésére néhány tekintetben speciális szabályozás vonatkozott. Ezek szerint a kölcsönök után fizetendő kamatok elévülése az esedékességet követő naptári év első napján kezdődik, és az elévülési idő az általános 32 évtől eltérően, 3 év. Az 1959-es Ptk. eredetileg szintén az általánosnál rövidebb, 3 éves elévülési időt határozott meg a kölcsön után járó kamatokra, az elévülési idő kezdetére azonban már nem mondott ki speciális szabályt.⁵⁸

Mai jogunkban nincs külön szabály sem az elévülés kezdő időpontjára, sem pedig az elévülési időre. A kamat elévülésére ezért mindenben az elévülés általános szabályai az irányadók.⁵⁹ Eszerint tehát ugyanaz a helyzet, mint korábban a kamatok azon körében, amelyre nem vonatkoztak a speciális szabályok: „Minden olyan kamatnál, amely nem esik az 1883: XXV. T.-c kivételes szabályai alá, a kamatkövetelés elévülésére az általános jogszabályok és elvek alkalmazandók. A lejárat időpontját (amikor a kamat követelhetővé vált), épen úgy kell megállapítani, mint más követelésnél.”⁶⁰

Amint Rudolf is megállapítja, az elévülés szempontjából a kamatfizetés mellékkötelezettség-jellegének sincs jelentősége: „a kamat az érvényesség tekintetében teljesen osztozik a főköveteléssel, de független követeléssé válik az elévülés szempontjából a kölcsön kamat”.⁶¹

A kölcsönjogviszony tartós vagy nem tartós jellege ebből a szempontból semmilyen szerepet nem játszik; nyilvánvaló hogy nem alakulhat eltérően egy rövid-, egy hosszú és még egy nagyon hosszú lejáratú kölcsönből fakadó kamatkövetelés elévülése sem. Az elévülés szempontjából nem a kamatfizetés alapjául szolgáló jogviszony sajátosságai a meghatározóak, ha-

nem az e jogviszonytól többé-kevésbé függetlenedő kamatfizetési kötelezettség. E kötelezettségnek pedig nincs olyan sajátossága, amely annak elévülését megakadályozná.

A kamatfizetési kötelezettség – a tőketörlesztéssel szemben – nem tekinthető egységes vagy folyamatos szolgáltatásnak sem. Az adós a folyósítástól kezdődően élvezzi a kölcsönkapott pénz használatának lehetőségét; a kamat ezért a megkapott szolgáltatásért járó, a hitelező által már megszolgált ellenérték, amelynek elévülése ezért a tőketartozás elévülésétől függetlenül megkezdődik. „Ha a jogügylet lejáratú időpontot a kamatra külön meg nem állapít (tehát törvényből folyó kamatnál mindig), a kamat azzal a nappal válik esedékessé, amelyre jár.”⁶² Ha az adott ügyletben például a kamatot negyedévente kell fizetni (1959-es Ptk. 527. § (2) bek.), akkor az egyes esedékessé vált kamatfizetési kötelezettségek ettől kezdve önállóan érvényesíthetők, és megkezdődik az elévülésük is.

A kamatkövetelés elévülési idejének vége szempontjából azonban érvényesül egy speciális szabály: a főkövetelések elévülésével az attól függő mellékkötelezettségek is elévülnek (1959-es Ptk. 324. § (2) bek., új Ptk. 6:23. § (3) bek.). „A főkövetelés elévülése egy szerűen magával rántja a járulékosat.”⁶³

Az előzőekből következően, *minden esedékessé vált kamatkövetelés igényné válik, és a teljesítés elmulasztásával megkezdődik annak elévülése; az elévülés pedig az elévülési idő lejártával, de legkésőbb a főkövetelés elévülésével bekövetkezik.*

6. Az új törvényben meghatározott követelések elévülése

6.1. A semmisségi szabályokból fakadó követelések

Az új törvény által bevezetett semmisségi szabályok következtében, a törvény hatálya alá tartozó kölcsönszerződésekben az érvénytelenné nyilvánított árfolyamrés kikötés helyébe a mindenkor irányadó MNB középárfolyam lépett, az egyoldalú szerződésmódosításra jogot adó kikötés pedig megszűnt. A szerződések tartalmának fenti módosulása következtében a felek magatartása nem volt szerződésszerű:

– helytelen árfolyam alkalmazása miatt a hitelező alacsonyabb összeget folyósított, mint a Szerződés szerint kellett volna;

– szintén a helytelen árfolyam alkalmazása miatt az

⁵⁶ Bátor: i. m. (15. jegyzet) 357.

⁵⁷ Bátor: i. m. (15. jegyzet) 336. (kiemelés: GI).

⁵⁸ Ptk. 527. § (2) bekezdése, hatályban volt 1978 február végéig. Az öt éves általános elévülési idő mellett nyilvánvalóan nem volt indokolt fenntartani a kamatkövetelésre egy külön elévülési időt.

⁵⁹ Témánk szempontjából nem releváns, ezért nem térünk ki az olyan speciális esetekre, mint a takaréketétek és egyes értékpapírok kamata.

⁶⁰ Bátor: i. m. (15. jegyzet) 357.

⁶¹ Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 110.

⁶² Bátor: i. m. (15. jegyzet) 357.

⁶³ Bátor: i. m. (15. jegyzet) 357.

adós magasabb összeget törlesztett, mint a Szerződés szerint kellett volna;

– a szerződésellenesen végrehajtott egyoldalú szerződésmódosítások következtében az adós több kamatot fizetett, mint a Szerződés szerint kellett volna (feltételezve, hogy a módosítás kizárólag kamatot érintett, és a módosítás emelést jelentett).

A felek nem szerződészerű magatartásából az alábbi tipikus követelések keletkeztek (itt eltekintünk az olyan kérdések vizsgálatától, mint például hogyan kell értékelni azt, hogy az adós a folyósított kölcsönösszeget minden kifogás nélkül elfogadta, lehet-e az alacsonyabb összegű folyósítást valamilyen egyéb jogcímen megvédeni, illetve az adós által teljesített túlfizetéseket valamilyen egyéb jogcímen elszámolni):

– Az adós jogosult a kölcsönszerződés szerint neki járó kölcsönösszeg elmaradt részének megfizetését követelni.

– Az adós jogosult az általa túlfizetett törlesztés összegének visszafizetését követelni.

– Az adós jogosult a jogosulatlan egyoldalú módosítás következtében általa fizetett többletkamat összegének visszafizetését követelni.

– Az adós jogosult a szerződésszegésből fakadó kárának megtérítésére.

6.2. A semmisségi szabályokból fakadó követelések elévülése

6.2.1. Az elmaradt kölcsönösszegre vonatkozó követelés

Ha a hitelező, szerződési kötelezettségét megszegve, kevesebb összeget folyósított, mint amennyire köteles lett volna, akkor az adós továbbra is jogosult követelni a szerződés szerint őt megillető összeg elmaradt részét. Az adósnak ez a joga akkor nyílik meg, amikor a szerződés szerint a hitelező köteles volt a kölcsönösszeget megfizetni számára (az egyszerűség érdekében feltételezzük, hogy ez az időpont megegyezik a tényleges folyósítás időpontjával). Az adós ekkortól volt jogosult követelni az elmaradt összeget. Ebből a szempontból nincs semmi jelentősége annak, hogy a kölcsönszerződés *tartós jogviszonyt* hoz létre a felek között, és a hitelezőnek az elmaradt kölcsönösszeg megfizetésére vonatkozó kötelezettsége *nem folyamatos teljesítést igénylő kötelezettség*, hanem egy egyszeri fizetési kötelezettség. Nincs ok annak megkérdőjelezésére, hogy ettől az időponttól kezdve az adós ezt a követelését bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződésszerűhöz képest alacsonyabb összegű – folyósítást követi. *Ebből következően az adós az elmaradt kölcsönösszegre vonatkozó követelése a folyósítást követő napon kezdett elévülni.*

6.2.2. A túlfizetett törlesztésre vonatkozó követelés

Ha az adós magasabb összeget törlesztett, mint amennyire köteles lett volna, akkor jogosult visszakövetelni a szerződés szerint fizetendő összeget meghal-

adó részt. Az adósnak ez a joga akkor nyílik meg, amikor, törlesztési kötelezettségét teljesítette (túlteljesítette). Az adós ekkortól volt jogosult visszakövetelni a túlfizetés összegét. Ebből a szempontból nincs semmi jelentősége annak, hogy a kölcsönszerződés *tartós jogviszonyt* hoz létre a felek között, és a hitelezőnek a visszatérítésre vonatkozó kötelezettsége *nem folyamatos teljesítést igénylő kötelezettség*, hanem egy egyszeri fizetési kötelezettség. (Az adós törlesztési kötelezettsége tekinthető egységes fizetési kötelezettségnek, hiszen ő a kölcsönkapott teljes összeg visszafizetésére köteles; az, hogy a szerződés szerint a törlesztési kötelezettséget részletekben köteles teljesíteni, nem változtat azon, hogy a *tartozása a teljes kölcsönösszeg*. Ez azonban a túlfizetésből adódó visszatérítési kötelezettség természetét nem érinti.) Nincs ok tehát annak megkérdőjelezésére, hogy a túlfizetés időpontjától kezdve az adós az annak visszatérítésére irányuló követelését akár bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződésszerűhöz képest magasabb összegű – törlesztést követi. *Ebből következően az adós a túlfizetés visszatérítésére vonatkozó követelése a törlesztést követő napon kezdett elévülni.*

6.2.3. A túlfizetett kamatra vonatkozó követelés

Ha az adós magasabb összegű kamatot fizetett, mint amennyire köteles lett volna, akkor jogosult visszakövetelni a szerződés szerint fizetendő összeget meghaladó részt. Az adósnak ez a joga akkor nyílik meg, amikor, kamatfizetési kötelezettségét teljesítette (túlteljesítette). Az adós ekkortól volt jogosult visszakövetelni a túlfizetés összegét. A túlfizetett tőkére vonatkozóan írtakkal megegyezően, itt sincs ok annak megkérdőjelezésére, hogy ettől az időponttól kezdve az adós ezt a követelését akár bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződésszerűhöz képest magasabb összegű – kamatfizetést követi. *Ebből következően az adós a túlfizetés visszatérítésére vonatkozó követelése a kamatfizetést követő napon kezdett elévülni.*

6.2.4. Kártérítés

Ha az adós az adós számára járó összeg hiányos megfizetéséből illetve az általa teljesített túlfizetéséből kára keletkezett, ennek megtérítését követelheti. Kártérítési követelése akkor esedékes, amikor a kár bekövetkezik. Ha ez egybeesik az elmaradt fizetés illetve a túlfizetés időpontjával, akkor ez az az időpont, amikortól az igény érvényesíthető. *Az adós kártérítés iránti igénye tehát az általa megjelölt (bizonyított) kár bekövetkezésének időpontjában kezd elévülni.*

6.3. Az elévülés nyugvása

Az elévülés nyugvása szigorúan véve nem érinti ezen írás közelebbi tárgyát, azaz a kölcsönszerződés-

sekből fakadó követelések elévülése kezdő időpontjának meghatározását. Ennek ellenére, röviden utalunk arra, hogy – bár elméletileg két külön kérdésről van szó – gyakorlati szempontból hasonló eredményre vezet az, ha az elévülés nyugvásra okot adó körülmény fennállása miatt nem kezdődik el, mint ha azért nem kezdődik el, mert még nincs elévülésre alkalmas követelés. Bár még gyakorlati szempontból sem mindegy, hogy melyik esetről van szó, hiszen az előbbi esetben a követelés – az eredeti elévülési idő leteltét követően – a nyugvás megszűnésétől számított egy év után évül el, az utóbbiban pedig öt év után (1959-es Ptk. 326. § (2) bekezdés). Az adósokkal való elszámolás körében tehát foglalkozni kell azzal a kérdéssel, hogy vajon bekövetkezett-e az elévülés nyugvása.

A kérdés tehát az, hogy fennállt-e olyan, menthető oknak minősülő akadály, amely miatt az adós a követelését nem tudta érvényesíteni. Konkrétan pedig a kérdés az, hogy ilyen akadálnak minősül-e az, hogy a 2/2014 PJE határozat megszületéséig nem tudtak arról, hogy a szerződésben szereplő árfolyamrés kikötés és az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő kikötés semmis.

Menthető oknak az olyan körülmény minősül, amely egyrészt tényleges akadályát képezi az igényérvényesítésnek, másrészt pedig olyan, a jogosult ellenőrzési körén kívül eső objektív körülmény, amelynek fennállása számára fel nem róható. A jogosult tudomása akkor jöhet számításba ilyen okként, ha egyrészt tényre (pl. szavatossági igényt megalapozó hiba, kártérítési igényt megalapozó kár bekövetkezése) vonatkozik, másrészt pedig az ismeret hiánya nem az ő mulasztásából fakad, nem róható fel számára.⁶⁴ A jog nem ismerete általában nem minősül ilyen oknak. Amint egy ítéletábrai határozat, a már hivatkozott BH 2005. 104. számú döntés alapján megállapította, a „bírói gyakorlat menthető oknak és az elévülés nyugváására okot adó körülménynek azt tekinti, ha a jogosult az igénye érvényesítéséhez szükséges tényekre vonatkozóan nem rendelkezik ismerettel, nincs birtokában az igényérvényesítéshez szükséges információ. A felperes a perben támadott megállapodásokat ismerte, az érvénytelenségi per megindításához szükséges információval, tények ismeretével rendelkezett, akadály a perindításnak nem volt. Az, hogy a felperes téves jogi álláspontja folytán kötelmi igény helyett dologi igényt érvényesített, és jogerős döntésből értesült arról, hogy jogi álláspontja téves, nem jelenti azt, hogy hibáján kívül akadályozva volt abban, hogy követelését határidőben érvényesítse.”⁶⁵

Ennek alapján – hacsak a PJE határozatot nem tekintik olyannak, ami igazolja azt, hogy korábban ob-

jektív akadály volt a perlésnek – a szerződésekből fakadó követelések kapcsán általában nem álltak fenn.

7. Összegzés

Az a követelés tud elévülni, amely *egyúttal igénynek is minősül*, azaz amely bírósági úton érvényesíthető. Az elévülés akkor kezdődik meg, amikor a követelés az igény állapotába lép, azaz, amikor *fennállnak a perindítás alapvető feltételei*; ez tipikusan a követelés esedékessé válásának az időpontja.

Az igénynek nem minősülő követelések nem évülnek el, ezért ezek nem képeznek kivételt az elévülés kezdetére vonatkozó szabály alól, hanem ezek esetében *nem létezik az elévülés kezdő időpontja*. Az igénynek nem minősülő követelések egy sajátos körét képezik azok a követelések, amelyek *folyamatosan nyújtandó, vagy egységesnek minősülő szolgáltatásra* irányulnak. Ezekben az esetekben a követelés folyamatosan megújuló jellege zárja ki azt, hogy az elmúlt időszakban elmulasztott szolgáltatást követelni lehessen. Ugyanakkor, még az el nem évülő követelések és egyéb jogok megsértéséből is fakadhatnak olyan (pl. kártérítés iránti) követelések, amelyek *megfelelnek* az igény fogalmi feltételeinek, és így elévülnek.

Önmagában sem a követelés alapjául szolgáló jogviszony *tartós* jellege, sem a szolgáltatás *időszakosan visszatérő* jellege nem akadály a követelés elévülésének; vizsgálni mindig magát a szóban forgó követelést kell.

Kölcsönszerződésből fakadó követelések esetén a hitelező tőkekövetelése kapcsán vethető fel, hogy annak egységes jellege miatt kizárt az egyes törlesztő részletek önálló elévülése; a kölcsönszerződésből fakadó egyéb tipikus követelések viszont *megfelelnek az igény követelményeinek*, nincs olyan körülmény, amely alapján el nem évülő követelésnek minősülnének, vagy amelyre tekintettel esetükben ne érvényesülne az elévülés kezdetére vonatkozó szabály. Különösen vonatkozik ez a szerződésszegésből fakadó követelésekre, így azokra is, amelyek az új törvény semmisségi szabályaira tekintettel állnak fenn.

A polgári jog általános szabályai alapján tehát – az új törvény elévülési szabályát figyelmen kívül hagyva – a kölcsönszerződésekből fakadó követelések elévülésének *kezdő időpontja megegyezik e követelések esedékessé válásának időpontjával*. Az új elévülési szabály tehát azzal, hogy az elévülés kezdő időpontjaként a kölcsönszerződések megszűnésének időpontját jelölte meg, nem az élő hazai jogot kodifikálta, hanem *a hatályos jogot megváltoztatva, új szabályt alkotott*.

Az új törvény által alkotott elévülési szabály *nincs*

⁶⁴ Ezzel kapcsolatban releváns megállapításokat tartalmaz a PK 51. számú állásfoglalás és az 1/2012 (V. 21.) PK vélemény és a Legfelsőbb Bíróság BH2005. 104. szám alatt közzétett döntése.

⁶⁵ PIT-H-GJ-2011-46. bírósági határozat Pécsi Ítéletábrá Gf. IV. 30. 180/2011/8.

összhangban sem az elévülés alapvető elveivel, sem pedig a szóban forgó követelések természetével, azaz ez az új szabály jogi szempontból indokolatlan. A törvényjavaslat indoklásában szereplő érvek szakmailag nem alapozzák meg az eltérő szabály bevezetését. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy az elévülési szabály kizárólag a törvény hatálya alá eső szerződésekre vonatkozik, amelyek a kölcsönszerződéseknek egy – az adós személyére és a szerződéskötés időpontjára tekintettel – meghatározott körét jelenti. E szerződések

tekintetében a törvény utólag, tíz évre *visszamenőleg* változtatja meg az elévülés addig érvényesülő szabályát. Ugyanakkor *megbontja a jogrendszer egységét* is azaz, hogy a szerződések egy körére az általánostól eltérő szabályt alkot; ezzel bizonytalanná válik az összes egyéb kölcsönszerződésből és sok más hasonló szerződésből illetve szerződésszegésből fakadó követelések elévülésének megítélése. Mindez – egyéb problémáktól eltekintve – megkérdőjelezi azt, hogy a törvény *megfelel-e a jogállamiság követelményeinek*.